

ŠTVRTÁ KAPITOLA

PRÁVNÝ PODKLAD RETRIBUČNÉHO PROCESU S V. TUKOM

Retribúcia a jej medzinárodnoprávny rozmer

Slovo retribúcia pochádza z latinského jazyka. Podstatné meno *retributiō* označuje nápravu, odmenu alebo odplatu. V treťom uvedenom význame toto slovo vstúpilo do moderných česko-slovenských dejín ako pojem označujúci stíhanie, súdenie a potrestanie zločinov, ktorých sa na českom a slovenskom národe dopustili nemeckí a maďarskí okupanti, a tiež domáci kolaboranti v období pred a počas druhej svetovej vojny.³¹⁷ Retribúcia v ČSR v rokoch 1945 – 1948 však bola súčasťou medzinárodného fenoménu, ktorého náplňou bolo súdenie a potrestanie vojnových zločinov, zločinov proti ľudskosti a ďalších zločinných konaní s desiatkami miliónov civilných obetí. Práve vnímanie odplaty ako účelu trestu je pre retribúciu charakteristické. Retribučné trestné činy mohli byť spáchané iba za osobitných okolností, ktoré zanikli s pádom nacistického Nemecka po druhej svetovej vojne. Preto tu tresty nemohli sledovať primárny účel prevencie alebo zabránenia ďalšej trestnej činnosti, ale dôraz sa kládol na odplatu (retribúciu), sekundárne aj na nápravu (najmä menej významných) páchatelov a generálnu prevenciu v spojení s ďalšími denacifikačnými a defašizačnými opatreniami. Malo sa tým doceliť, že sa už nikdy nebudú opakovať hrôzy druhej svetovej vojny a ľudská spoločnosť bude do budúcnosti ochránená pred návratom nacizmu alebo fašizmu do politicko-mocenskej sféry. V slovenskom kontexte bol tento účel retribúcie pregnantne vyjadrený v rozsudku Národného súdu v Bratislave nad Sigmundom Keilom z 22. júna 1946: „*Nariadenie č. 33/45 Zb. n. SNR vo svojom pomenovaní, Nariadenie o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov ...*“ *nevystihuje vlastne presne a výstižne svoj pravý účel, aký má. Lebo ide o hlbší a rozsiahlejší problém, ide o právnú likvidáciu fašizmu a nacizmu. Platné právne normy treba vykladať a aplikovať v duchu modernej trestnoprávnej koncepcie: ochrany society, t. j. ochrany*

³¹⁷ MADAR, Z. a kol. *Právnícký slovník II. díl, P – Ž*. Praha : Orbis, 1978, s. 226.

*ľudskej spoločnosti. Ide o zaistenie tejto ochrany, o zaistenie pokoja budúceho národného aj medzinárodného spoločenstva. Vedúcou preto myšlienkou v období likvidácie nacizmu a fašizmu je ochrana ľudskej spoločnosti pred morom nacistického a fašistického rozvratu a pred bacilmi epidémie prípadnej novej svetovej vojny.*³¹⁸

Vzhľadom na globálnosť svetového konfliktu, jeho charakter útočnej vojny a jeho dovtedy bezprecedentné dôsledky v podobe obrovských strát na životoch, masových perzekúcií či hospodárskych škôd, víťazné mocnosti vytvorili medzinárodnoprávny rámec pre povojnové procesy so zodpovednými osobami. S jeho vytváraním sa začalo už v priebehu druhej svetovej vojny. V tzv. Svätjakubskej deklarácii z 13. januára 1942 deklarovali v Londýne predstavitelia vlád spojeneckých krajín³¹⁹ vrátane zástupcov exilovej československej vlády záväzný sľub súdne potrestať vojnových zločincov. V neskoršej Moskovskej deklarácii z 30. októbra 1943 vyhlásili zahraniční ministri ZSSR, USA a Veľkej Británie, že zodpovedné osoby (deklarácia spomína výslovne iba Nemcov) budú súdené a potrestané trestnými súdmi v krajinách, v ktorých sa dopustili zločinov, „*podľa zákonov týchto oslobodených krajín a slobodných vlád, ktoré tam budú zriadené*“. Hlavní zločinci však mali byť súdení osobitne.³²⁰ Definitívnym medzinárodnoprávnym podkladom, na základe ktorého sa realizovalo potrestanie nacistických vojnových zločincov, bola dohoda veľmocí (London Agreement) z 8. augusta 1945 o zriadení Medzinárodného vojenského tribunálu (International Military Tribunal). Táto dohoda obsahovala ustanovenia hmotnoprávneho, ale aj procesnoprávneho charakteru. Zároveň k nej bola priložená Charta medzinárodného vojenského tribunálu, na základe ktorej bol zriadený súdny dvor v Norimbergu „*pre posúdenie a potrestanie hlavných vojnových zločincov európskej osi*“, ktorý mal „*súdiť a trestať osoby, ktoré spáchali, konajúc v záujme krajín európskej osi, či už ako jednotlivci alebo ako členovia organizácií, niektorý*“ zo zločinov, uvedených v samotnej Charte (zločiny proti mieru,

³¹⁸ SNA, fond Úrad obžaloby pri Národnom súde (ďalej len „ÚO-NS“), kartón 8, Onľud 57/45. Rozsudok proti S. Keilovi, s. 21.

³¹⁹ Išlo o zástupcov exilových vlád Belgicka, ČSR, Francúzska, Grécka, Holandska, Juhoslávie, Luxemburska, Nórska a Poľska za prítomnosti pozorovateľov zo ZSSR, Veľkej Británie, britských domínií, Indie a Číny.

³²⁰ RAŠLA, A. *Ludové súdy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdnictva*. Bratislava : SAV, 1969, s. 18 – 23. Porov. EČER, B. *Vývoj a základy mezinárodného práva trestného*. Praha : V. Linhart, 1948, s. 62 – 68.

vojnové zločiny a zločiny proti ľudskosti).³²¹ Na tomto základe sa sformovalo novodobé medzinárodné trestné právo,³²² pričom došlo aj k zmene chápania vnútornej suverenity štátov, z ktorej bolo vyňaté stíhanie osôb podozrivých zo spáchania zmiernených zločinov. Retribúcia tak nebola iba spoločenským či spoločensko-politickým fenoménom v povojnovej Európe, ale aj fenoménom trestnoprávnym.

Ako poznamenal vedúci obžalobca pred Národným súdom v Bratislave, retribučné súdnictvo v ČSR a tiež v ďalších štátoch, ktoré boli zmluvnými stranami uvedených dohôd, bolo síce vnútroštátneho charakteru, čo sa týka organizácie, „kompetencie a formulácie deliktov“, ale z hľadiska ideového a z „hľadiska medzinárodných záväzkov štátu“ boli retribučné sudy „zároveň orgánmi medzinárodnej spravodlivosti“.³²³

Príprava a prijatie slovenského retribučného predpisu

Pôvodne sa v kruhoch domáceho aj zahraničného odboja predpokladalo, že pre celé obnovené Československo bude platiť spoločná československá retribučná norma. Jej prípravy v rámci londýnskej exilovej vlády začali v roku 1942, kedy boli vypracované aj prvé návrhy.³²⁴ Na Slovensku bola situácia zásadne odlišná. Až tzv. Vianočnou dohodou z roku 1943, ktorú v Bratislave uzavreli predstavitelia občianskeho a komunistického odboja, bola vytvorená ilegálna Slovenská národná rada (SNR) a boli položené základné východiská jej politického a programového zamerania. Predpokladané vytvorenie „novej Č-SR“ a prevzatie všetkej politickej, zákonodarnej a výkonnej moci na Slovensku „v prvej príhodnej chvíli“ vytvorili nutné predpoklady pre neskoršiu existenciu slovenského národného orgánu s legislatívnou právomocou.³²⁵ V tomto období „ilegality“ odbojového hnutia

³²¹ RAŠLA, A. *Ludové sudy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdnictva*. Bratislava : SAV, 1969, s. 23 – 26.

³²² CRYER, R., FRIMAN, H., ROBINSON, D., WILMSHURST, E. *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*. Cambridge : Cambridge University Press, 2010, s. 109 – 111.

³²³ Pozri záverečnú reč vedúceho obžalobcu pred Národným súdom Dr. Ludovíta Rigana v procese s Dr. Vojtechom Tukom zo 7. 8. 1946. SNA, fond NS, Tnlud 7/46, A – 919.

³²⁴ KUKLÍK, J. *Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“: Dekrety prezidenta republiky 1940–1945*. Praha : Linde, 2002, s. 203 – 204.

³²⁵ GRONSKÝ, J. (zost.). *Komentované dokumenty k ústavným dejinám Československa I 1914 – 1945*. Praha : Karolinum, 2005, s. 546 – 547.

vznikla prvýkrát myšlienka samostatnej slovenskej retribučnej normy,³²⁶ ale práce na jej príprave z objektívnych dôvodov začali až po vypuknutí Slovenského národného povstania (SNP) a prevzatí všetkej zákonodarnej a vládnej moci na Slovensku Slovenskou národnou radou nariadením z 1. septembra 1944 č. 1/1944 Zb. n. SNR o vykonávaní zákonodarnej, vládnej a výkonnej moci na Slovensku.³²⁷

Povereníctvo SNR pre pravosúdie sa od začiatku septembra 1944 snažilo získať texty už existujúcich retribučných predpisov z iných krajín ako podklady pre legislatívne práce. Takisto denná tlač na území, ktoré efektívne ovládala povstalecká SNR, priebežne informovala o zriaďovaní retribučných súdov v už oslobodených krajinách, pričom bolo zdôrazňované, že každý slobodýmilmový národ dopravuje fašistických zradcov „*tam, kam patria: pred súd a do žalárov*“.³²⁸ Pre potlačenie povstania koncom októbra 1944 sa však s prípravou „nariadenia o ľudových súdoch“ pokračovalo až vo februári 1945, kedy SNR začala pôsobiť v oslobodených Košiciach. Ešte počas februára tam bol pripravený prvý návrh nariadenia, vychádzajúci z návrhu retribučného dekrétu exilového ministra spravodlivosti JUDr. Jaroslava Stránskeho.³²⁹

Príprava slovenskej retribučnej normy narážala na snahy československej vlády o presadenie jednotného retribučného predpisu, t. j. aby retribučné dekréty prezidenta platili na celom území ČSR.³³⁰ Táto snaha sa odrážala aj v texte prvého vládneho programu Národného frontu Čechov a Slovákov, známeho ako Košický vládny program, ktorý v IX. kapitole označil výkon retribuície za najzodpovednejšiu úlohu a mravnú povinnosť vlády pred českým a slovenským národom a podľa ktorého na „*trestné stíhanie zradcov*

³²⁶ *Zákon o ľudových súdoch*. Bratislava : Povereníctvo SNR pre informácie, 1945, s. 6.

³²⁷ K tomu pozri: BEŇA, J. *Vývoj slovenského právneho poriadku*. Banská Bystrica : Iris, 2001, s. 102 – 111.

³²⁸ Účtovanie so zradcami a kolaborantmi. In *Čas*. 27. 9. 1944, s. 4. Pozri tiež: Vojnoví zločinci pred súd. In *Čas*. 6. 10. 1944, s. 4 a Spravodlivosť na postupe. In *Čas*. 22. 10. 1944, s. 3.

³²⁹ TAKÁČ, S. K zákonu o ľudových súdoch. In *Národná obroda*. 1. 5. 1945, s. 5. Tento návrh bol 25. februára 1945 rozosielaný aj do pripomienkového konania. SNA, fond Povereníctvo vnútra – prezídium (ďalej len „PV-P“), kartón 24, 628/48.

³³⁰ RAŠLA, A. *Ľudové súdy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdnictva*. Bratislava : SAV, 1969, s. 48 – 53.

a kolaborantov bude všeobecne slúžiť za podklad ustanovenie dekrétu prezidenta Republiky o potrestaní vojnových zločincov“, t. j. dekrét č. 16/1945 Zb.³³¹

Spor o spoločný či osobitný retribučný predpis sa odohrával na pozadí celkového sporu o postavenie Slovenska a jeho najvyšších orgánov v povojnovej ČSR. Samostatný slovenský retribučný predpis totiž znamenal potvrdenie slovenskej národnej štátnosti, ktorej predstaviteľkou bola SNR, so štátoprávnou suverenitou a samostatným právnym poriadkom v rámci ČSR. Začlenenie retribucie do spoločnej právomoci československej vlády by, naopak, znamenalo jej oslabenie. Retribučný dualizmus navyše mohol reálne zohľadniť aj metaprávne aspekty, najmä odlišný pomníchovský osud českej a slovenskej časti ČSR.³³² Okrem týchto dôvodov bola problematickou aj skutočnosť, že príslušný prezidentský dekrét vychádzal zo zákona na ochranu republiky³³³ (č. 50/23 Zb. z. a n.), ktorý bol však na Slovensku abrogovaný zákonom č. 320/1940 Sl. z. o trestných činoch proti štátu a keďže na základe § 2 nariadenia č. 1/1944 Zb. n. SNR bol tento právny stav recipovaný, od roku 1940 nebol na Slovensku zákon na ochranu republiky účinný,³³⁴ na rozdiel od českej časti ČSR.³³⁵ Prijatím samostatného slovenského predpisu chcela SNR tiež demonštrovať, že „Republiku a bratský národ český nezradil slovenský národ, ale hŕstka zapredancov, ktorých národ v myslí už dávno odsúdil a ktorých teraz odsúdi i činmi.“³³⁶ Tento zámer bol v praxi realizovaný tým, že retribučné sudy na Slovensku vyhlasovali rozsudok „menom republiky a slovenského národa“. Môžeme dodať, že súdenie na Slovensku na základe prezidentských dekrétov by mohlo mať s veľkou pravdepodobnosťou neblahé dôsledky na vzájomné česko-slovenské vzťahy a pomer aspoň časti slovenského obyvateľstva k „obnovenej“ ČSR.

³³¹ KOVÁČ, A. *Košický vládny program*. Bratislava : SPN, 1977, s. 127 – 128.

³³² BEŇA, J. *Vývoj slovenského právneho poriadku*. Banská Bystrica : Iris, 2001, s. 152 – 153.

³³³ FROMMER, B. *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*. Praha : Academia, 2010, s. 118 – 119.

³³⁴ Tento právny stav potvrdil vo svojich nálezoch aj Najvyšší súd v Bratislave. Pozri dôvodovú správu k vládnemu návrhu zákona o stíhaní trestných činov proti štátu. http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t0843_00.htm (citované k 4. 5. 2017). Pozri tiež § 1 zákona č. 182/1947 Zb. o stíhaní trestných činov proti štátu.

³³⁵ RAŠLA, A. *Ludové sudy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdництва*. Bratislava : SAV, 1969, s. 59 – 60.

³³⁶ BELLUŠ, S. *Ludové sudy a naše stanovisko. Demokratická strana a problémy dneška*. Martin : Ústredný sekretariát Demokratickej strany, 1945, s. 3 – 4.

Keď však v apríli 1945 začali v oslobodených Košiciach úradovať ministerstvá, začalo ministerstvo spravodlivosti s prípravami, aby „*nové Národné zhromaždenie schválilo retribučný dekrét podľa londýnskej osnovy s platnosťou pre celé územie republiky.*“ SNR na to reagovala snahou čo najskôr prijať vlastné retribučné nariadenie s platnosťou pre Slovensko. Na plenárnom zasadnutí SNR v Košiciach 21. apríla 1945 však nebol návrh retribučného predpisu schválený pre rôznosť názorov príslušníkov oboch slovenských politických strán Demokratickej strany (DS) a Komunistickej strany Slovenska (KSS). Preto bola pre prípravu retribučného nariadenia vytvorená osobitná komisia.³³⁷ V tom čase však ešte stále nebolo rozhodnuté o tom, či sa podarí slovenským predstaviteľom obhájiť zámer samostatnej slovenskej retribučnej normy pred ústrednými orgánmi. Táto otázka bola prerokovaná na schôdzi predsedníctva vlády 28. apríla 1945. Nakoniec bolo po vyhranenej debate odhlasované, že predsedníctvo vlády berie na vedomie zámer SNR vydať retribučné nariadenie pre Slovensko.³³⁸ Napriek tomu sa predstavitelia SNR naďalej snažili prijať retribučné nariadenie ešte pred publikáciou príslušných prezidentských dekrétov v československej zbierke zákonov. Išlo o dekréty prezidenta republiky, ktoré boli v ČSR publikované ako dekrét č. 16/1945 Zb. o potrestaní nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech (tzv. velký retribučný dekrét) a dekrét č. 17/1945 Zb. o Národním soudu.³³⁹

V priebehu prípravných prác na retribučnom nariadení bolo podľa povereníka pravosúdia JUDr. Ivana Štefánika vypracovaných osem rôznych

³³⁷ Členmi tejto komisie boli traja odborníci s právnickým vzdelaním Dr. Slavo Takáč, Dr. Igor Daxner a Dr. Ivan Štefánik, ktorých dopĺňali straníckí zástupcovia: Dr. Ján Púll za KSS a Dr. Ivan Pietor za DS. RAŠLA, A. *Ludové súdy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdnictva*. Bratislava : SAV, 1969, s. 56 – 57. Možno však predpokladať, že existovalo viacero komisií, ktoré sa venovali príprave retribučného predpisu. I. Daxner spomína činnosť osobitej komisie pri Povereníctve vnútra, ktorá mala pracovať už od 15. marca. DAXNER, I. *Ludáctvo před Národným soudom 1945 – 1947*. Bratislava : SAV, 1961, s. 17. Aj pri príprave vyššie zmienenej úplne prvej osnovy z februára 1945 sa zrejme pracovalo v kolektíve. Práve komisia zriadená po 21. apríli 1945 však bola v legislatívnom procese najvýznamnejšia.

³³⁸ JECH, K.; KAPLAN, K. (zost.). *Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945. Dokumenty*. Praha – Brno : ÚSD AV ČR – Doplněk, 1995, s. 252.

³³⁹ Medzi retribučné dekréty patrí aj dekrét č. 138/1945 Zb. o trestání některých provinění proti národní cti (tzv. malý retribučný dekrét), ten však v tomto prípade stojí mimo nášho záujmu.

osnov.³⁴⁰ Ako hlavný podklad boli používané texty relevantných dekrétov prezidenta republiky, čo je zrejmé z obsahu a štruktúry týchto návrhov.³⁴¹ Nakoniec prijaté retribučné nariadenie sa však obsahovo značne líšilo od týchto skorších návrhov a za jeho základ bola vzatá iná osnova než tá, na ktorej sa dovtedy v rámci Povereníctva pre pravosúdie pracovalo.³⁴² Samotný text konečnej verzie podľa vtedajšieho povereníka školstva za KSS Ladislava Novomeského „*musel napokon za večer napísať Husák, s ktorým i Štefánik* (povereník pre pravosúdie Ivan Štefánik – pozn. aut.) *súhlasil*“.³⁴³ Podľa dobovej tlače bol „*nový návrh*“ vypracovaný „*v posledných dňoch*“ pred zasadáním pléna SNR 15. mája 1945.³⁴⁴ O tom, že táto finálna verzia nariadenia bola pripravená v chvate, svedčí aj to, že k nej vôbec nebola, na rozdiel od jednej zo skôr pripravovaných osnov retribučného nariadenia, vypracovaná dôvodová správa. Do jej textu boli nakoniec presadené viaceré prístupy, o ktoré sa zasadzovali hlavne komunistickí predstavitelia, ako napríklad široká laicizácia ľudových súdov (miestne ľudové sudy), väčšia prísnosť trestov alebo odmietnutie starších predpisov, napríklad zákona na ochranu republiky, ako východiska (ľudové sudy boli vnímané ako niečo „*zásadne nové*“³⁴⁵). Treba zdôrazniť, že aj českí komunisti kritizovali retribučné dekréty ako príliš kompromisnicke a podporovali stanovisko, aby SNR prijala samostatný retribučný predpis pre Slovensko.³⁴⁶ Možno teda

³⁴⁰ ŠTEFÁNIK, I. Budú potrestaní všetci zradcovia, kolaboranti a zradcovia povstania. In *Čas*. 17. 5. 1945, s. 2.

³⁴¹ SNA, fond Povereníctvo spravodlivosti (ďalej len „PS“), kartón 156, I. zväzok. Nerealizované osnovy retribučného nariadenia.

³⁴² SNA, fond PS, kartón 156, I. zväzok. Nerealizované osnovy retribučného nariadenia.

³⁴³ Pozri nedatované listy L. Novomeského a G. Husáka A. Rašlovi. RAŠLA, A., ŽABKAY, E. *Proces s Dr. J. Tisom*. Bratislava : Tatrapress, 1990, s. 29 – 30.

³⁴⁴ Ľudové sudy budú súdiť prísne a spravodlivo. In *Čas*. 18. 5. 1945, s. 1. Pozri aj RAŠLA, A. *Ľudové sudy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdnictva*. Bratislava : SAV, 1969, s. 114.

³⁴⁵ Ľud sa vysporiada s tými, čo zhanobili Slovensko. In *Pravda*. 15. 5. 1945, s. 1.

³⁴⁶ Klement Gottwald preferoval hmotnoprávne ustanovenia slovenskej retribučnej normy pred retribučným dekrétom z Londýna na vládnej schôdzi 19. mája 1945, „*pretože sa neodvôláva na staré paragrafy a definuje nové trestné skutkové podstaty*“. JECH, K., KAPLAN, K. (zost.). *Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945. Dokumenty*. Praha – Brno : ÚSDS AV ČR – Doplněk, 1995, s. 264. K. Gottwald presadzoval postoj, podľa ktorého retribúcia mala byť využitá na čo najširšie oslabenie buržoázie. Na porade funkcionárov KSS a reprezentácie KSČ v Košiciach dňa 8. apríla 1945 sa vyjadril, že „*nástroj, ktorý dnes máme v boji o vodcovstvo v národe, je boj proti zradcom a kolaborantom, to jest proti fyzickým*

konštatovať, že konečná podoba retribučného nariadenia bola významnejšie ovplyvnená komunistickou zložkou SNR, ktorej sa podarilo presadiť viac zo svojich predstáv o retribučnej spravodlivosti.³⁴⁷

Slovenský retribučný predpis bol tak prijatý na prvom plenárnom zasadnutí SNR v Bratislave 15. mája 1945 ako nariadenie SNR č. 33/1945 Zb. n. SNR o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdnictva. Symbolicky plénum SNR rokovalo v budove bývalého bratislavského župného domu, kde zasadal aj Snem Slovenskej krajiny 14. marca 1939, kedy vyhlásil vznik Slovenského štátu, aby tým bola znázornená negácia zrady na národe, ktorej sa vtedajší činitelia dopustili „*deklarovaním takzvaného slovenského štátu*“.³⁴⁸ Podľa prejavu povereníka I. Štefánika sa toto nariadenie odvolávalo na princíp legality, ktorého základ mal predstavovať veľký retribučný dekrét prezidenta E. Beneša a obsah košického vládneho programu s tým, že sa musel brať „*zreteľ na stav, vytvorený na Slovensku nariadením 1/1944 Zb. nar. SNR, menovite na § 2 tohto nariadenia.*“ Povereník pre veci vnútorné JUDr. Gustáv Husák zdôraznil, že retribučné nariadenie vychádzalo z princípu spravodlivosti a formálnosti, pričom dôvody pre jeho prijatie spočívali v potrebe potrestať spáchané zločiny a vykonať mravnú očistu Slovenska.³⁴⁹

Hmotnoprávne ustanovenia retribučného nariadenia

Prvý diel prijatého nariadenia obsahoval normy trestného práva hmotného (skutkové podstaty, tresty, ich ukládanie a výkon). Tým, že na rozdiel od veľkého retribučného dekrétu trestné činy podľa slovenského nariadenia nevychádzali vôbec zo skorších predpisov, ale obsahovali úplne nové, dovtedy formálnoprávne neupravené skutkové podstaty a vzťahovali sa na činy, ktoré boli spáchané pred účinnosťou retribučného nariadenia, vznikol tu

predstaviteľom skompromitovanej slovenskej a českej buržoázie. To je nesmierne ostrá zbraň, ktorou môžeme podťať samotné korene buržoázie, a to v mene národa, v záujme celého národa, štátu a republiky.“ VARTÍKOVÁ, M. (zost.). *Komunistická strana Slovenska : Dokumenty z konferencií a plén 1944 – 1948*. Bratislava : Pravda, 1971, dok. č. 33, s. 144.

³⁴⁷ SYRNÝ, M. Retribúcia ako mocensko-politický činiteľ v povojnovom Slovensku. In *Acta historica Neosoliensia*. 6, 2003, s. 140.

³⁴⁸ Ľudové sudy proti okupantom, zradcom a kolaborantom uzákonené. In *Čas*. 17. 5. 1945, s. 1.

³⁴⁹ Zápisnica zo zasadnutia SNR 15. 5. 1945. <http://www.psp.cz/eknih/1945snr/stenprot/003schuz/s003001.htm> (citované k 4. 5. 2017).